

יבושרו בשלומינו אנחנו, יושבי ציון בית חיינו, אחינו ורבותינו, יושבי אשכנז ארץ מולדתינו,¹ ובפרט שלום הצעיר, היושב בעיר צבאות עיר אלוהינו אלהים, יכונניה עד עולם סלה --- המודיע למעלת רבותי, כי הגיע אלינו הנה לעיר הקדש ירושלים ת(בנה) ו(תכונן) ב(מהרה) ב(ימינו) כבוד הרב הנאדר פרי עץ הדר מ(ורנו) ה(רב) ר' פלוני ב(ן) ר' פלוני.² וראינו צרת נפשו ונפש ביתו וילדיו, כי נשלל על הים, ולקוח ממנו הון רב, ובפרט ספריו הנחמדים, אשר טרח לקבצם כל ימי חייו.³ ועתה עלה בדעתו לשוב בארץ אשכנז ולהמציא מכולת בביתו, אך דואג מסבת המעשה אשר אירע לו מהשרים מפלוני(ני) יציל, וצועק חמס על היהודים הנו(כרים) למעלה, והאמת כי בסבתם היתה הרעה הזאת עליו, ומאשר לא שמעתי טענותיהם) נגדו ותשובותיהם אליו, לא יכולתי לפסוק דבר עליהם אבל מאשר אמיתיים) אלה הדברים (נזכרו) ל(עיל), כי כבר בידו חתימות מאשכנז מהקהלות המתוארות קהלות ש(פייר) ו(ורמס) מ(אגנצא). גם חתימות שארי מ(ורנו) ה(רב) ר' מאיר ס"ל⁴ ויתר רבנים שכתבו מרורות, וגם אמת חותמת הנשיאים שכתבו נדוי בלי שום תנאי ל(עיל) על האנשים הנקובים לעיל הואיל וכן הוא, הנני מסכים עמהם לכל חומר שכתבו עליהם ומי יבא אחר שארי הארי תעלת צרי מ(ורנו) ה(רב) ר' מאיר המאיר עיני הגולה ואף כי צעיר אני, נתאוה ה(רב) ר' פלוני להיותי מעיר לעזור, ואף כי רב הדרך על הסכמות לחזור, והמטים עקלקלותם יולכים ה' את פועלי האון שלום על ישראל. כה תפלת עבדכם הצעיר, עבד אחד מקטני שומריה, המופקדים על חומותיה, האומרים תמיד, אתה תקום תרחם ציון, אברהם ב(ן) ר' יצחק מבני האשכנזים.⁵

לקול צללו שפתותינו, שמענו ותרזו בטנינו, מארץ מרחקים עלה באזינו, קול צווחת אדונינו מורנו ה(רב) ר' פלוני(ני) ב(ן) ר' פלוני(ני)⁶ על דבר המלשינים אשר הלשינו עליו והעידו עליו בערכאות (של) ג(ויים) אשר לא כדת ונקבו בשמות בכתב החרם אשר ביד מ(ורנו) ה(רב) ר' פלוני(ני) וחתימים עליו נשיאי ישראל ורבנים אחרים, וכאשר כתבו עליהם קהלות ש(פייר) ו(ורמס) מ(אגנצא) ורבני ארץ רינוס, כן אנחנו מסכימים ונגררים אחרי רבותינו הנשיאים ויתר רבני הקהלות, להחמיר ולא להקל עד יתקנו אשר עמם. כתבנו וחתמנו החברים הצעירים הנשארים משירי כנסת מורינו ורבנינו ה(רב) ר' יצחק הלוי אסיר התקוה⁷ ז(כרון) ל(חיי) ה(עולם) ה(בא), הלומדים בשיבתו, אשר צוה וקבע לנו טרם מותו,⁸ השוכנים בהר הקדש בירושלים ת(בנה) ו(תכונן) ב(מהרה) ב(ימינו). הזקן העלוב אליעזר ב(ן) ר' שמשון⁹ ז(כר) צ(דיק) ל(ברכה). זעירא דמן חברי יעקב ב(ן) ר' שמואל במצפה¹⁰ בני ציון היקרים המה הגבורים מ(ורינו) ה(רב) ר' אברהם ב(ן) ר' יצחק וכבוד שארי הח(בר) ר' מנחם אליעזר ב(ן) ר' שמשון וכבוד הח(בר) ר' יעקב ב(ן) ר' שמואל הכתובים בכתב הלו, חתימותיהם ידועות ונכרות לי, אב בשנה ורך בחכמה, העלוב אליעזר ב(ן) הק(דוש) ר' אפרים¹¹ חתימות רבות דירושלים אני מכיר, ועל דא אנא שמי קא רשימנא ואף כי אין צורך בעדות דנא כי כדאי הם לסמוך עליהם ולא עלנא, אלא כדי להפיק רצון מרנא ורבנא,¹² נאם האשכנזים אלקנה בן הח(בר) ר' אשר, הצופה קנדיאה וחכמיה ישראל בן הח(בר) אלחנן¹³

מקור: כ"י לונדון, אוסף מונטיפיורי, 130 (שמור בספריית Jews' College), דף 57 ע"א-ע"ב – הסכמת חכמי האשכנזים בירושלים לחרם ראש הגולה בבבל.

פורסם: נ"י קורניל, חמשה קונטרסים, וינה תרכ"ד, מדף קי ע"ב עד דף קיא ע"א.

ספרות: מ' שטרן, בתוך: קורניל, חמשה קונטרסים, מדף קיא ע"ב עד דף קיב ע"ב; גרץ ושפ"ר, ו, עמ' 14–15; ח' פרנקל-גולדשמידט, ספר המקנה לר' יוסף איש רוסהיים, ירושלים תש"ל, עמ' טו-יח; בית-אריה, כתבי-יד, עמ' 261–265; ריינר, בין אשכנז לירושלים, עמ' 48–52.

1 ההסכמה שלפנינו מצורפת לכתב-החרם שהוציא הנשיא דויד בן הודיה מבבל לטובת החכם האלוזאי ר' שמואל שלי צשטאט נגד מלשינים ("מוסרים") שפגעו בו בשטראסבורג, ובעקבות זה נאלץ להימלט ממקומו. דיון מפורט על הפרשה ראה: פרנקל-גולדשמידט. על-פי הנאמר בכתב-החרם ובהסכמת חכמי ירושלים כאחד בא ר' שמואל למזרח ובידו כתבי-חרם שהוציאו חכמי אשכנז בעמק הריינוס. לחרם שהטיל ראש הגולה היה במזרח תוקף רב יותר מאשר לחרם רגיל, בבחינת "מנודה לנשיא מנודה לכל ישראל", סמכות אשר תבעו לעצמם ראשי הגולה ואשר הוכרה, לפחות חלקית, גם בקרב חכמי אשכנז עוד במאה ה"ד. וראה בעניין זה להלן, הערך "עכו", מס' 24, הערה 3. חכמים אשכנזים שהתגוררו במסלול נסיעתו של ר' שמואל שלי צשטאט בשובו לארצו קיימו את חתימותיהם של חכמי האשכנזים בירושלים: תחילה, כנראה, בפאמאגוסטה, לאחר-מכן בקנדיאה, ולבסוף באשכנז עצמה.

2 הלוא הוא ר' שמואל משלי צשטאט. השם לא פורש בכתב-היד, אך הסיפור מתאים למסופר בסי המקנה לר' יוסף רוסהיים, מהדורת פרנקל-גולדשמידט, עמ' 9–7. בקטע מתוך כתב-החרם שפרסם ר' קירכהיים נזכר במפורש השם שמואל; ראה: Literaturblatt des Orients, VI (1845), p. 379. את הזיהוי הזה מאששים גם שיבוצי פסוקים הקשורים בשם זה בגוף כתב-החרם. ר' שמואל שלי צשטאט נודע בעיקר בזכות חיבורו ס' קצור מרדכי, שנחתם בשנת קל"ז באלזאס, כנראה זמן קצר לפני נסיעתו לארץ-ישראל, ומכאן תארוך התעודה. שטרן, שעמד על הרקע ההיסטורי של התעודה, ביקש לראות בה אזכור של תקנות שו"ם, ועל-כן הציע לאחרה לשנת קמ"א, אלא שתקנות אלו אינן נזכרות בתעודה.

- 3 מן המסופר כאן עולה, כי ר' שמואל שליזשטאט יצא לדרכו ארצה יחד עם משפחתו וספריו, אלא שנשדד בדרך ונותר בחוסר כול. למסעו בחזרה לאשכנז נזקק לכתב-החרם, במגמה למנוע את פגיעת המלשינים ולהביא פרנסה לביתו. לפיכך ספק אם עילת מסעו היתה חיזוק החרם של חכמי אשכנז.
- 4 ר' מאיר בן ברוך הלוי סג"ל, אחד הבולטים בחכמי אשכנז במאה הי"ד, "אשר תוצאותיו מארץ ריינוס". ראה: פסקים וכתבים לר' ישראל איסרלין, ויניציה רע"ט, סימן סג. היה יליד פולדה ושימש ברבנות בארפורט, בפראנקפורט ובנירנברג. בסוף ימיו היה רבה של וינה, ותכופות נקרא מהר"ם סג"ל מווינה. ראה: י' פרימן, מבוא לס' לקט יושר, ברלין תרס"ג, עמ' XLI, סימן פז.
- 5 אין בידנו ידיעות ברורות על ר' אברהם במקורות אחרים. בקיומי החתימות הוא מכונה "מורינו", כלומר, היה חכם נסמך. מדבריו עולה, שהיה שארו של מהר"ם הלוי סג"ל. דומה, כי בעת הטלת החרם היה הדמות המרכזית בקרב חכמי האשכנזים בירושלים. לא ברור אם נמנה גם הוא, כחבריו, עם תלמידי ר' יצחק הלוי אסיר התקוה. וראה להלן, הערה 7. מעתיק בשם זה, שהיה בעבר בירושלים, העתיק בצפון איטליה בין השנים 1396–1399 כמה כתבי-יד (ראה להלן, מס' 124–127).
- 6 ראה לעיל, הערה 2.
- 7 הוא ר' יצחק מביילשטיין, שעלה ארצה סמוך לשנת 1350 לאחר פרעות "המוות השחור" בקהילות אשכנז. ר' יצחק נפטר בארץ-ישראל לפני הכרזת החרם, כלומר, לפני שנת 1377. עם תלמידיו נמנו, מלבד הנזכרים כאן, ר' מנחם ציון, מחבר ס' ציוני על התורה (וראה לעיל, מס' 100), ור' שמשון בן שמואל, מחבר ס' יריעות עזים וס' קצור מרדכי (וראה לעיל, מס' 96). ייתכן, שגם ר' אברהם אסיר התקוה, מעתיק כ"י מוסקווה, ספריית המדינה, אוסף גינצבורג, 606, נמנה עם חבורה זו (וראה להלן, מס' 127, הערה 8). הכינוי "אסיר התקוה" אינו מיוחד לר' יצחק – זהו אחד הכינויים שבהם כינו את עצמם העולים מאשכנז (וראה להלן, הערה 10; לעיל, מס' 100, הערה 3).
- 8 כלומר, לפני מותו השלים את סידוריה הכלכליים של הישיבה. בשנים אלו ממש נזכרות לראשונה תרומות קבועות מאשכנז לירושלים, דבר הקשור לקיום קהילה אשכנזית בירושלים ובצדה ישיבה. על תרומות מסודרות מנירנברג ל"ירושלים" או ל"עניי ירושלים", שנרשמו בין שנת 1375 לשנת 1392 ב"מימורבך" של מיינץ, ראה לעיל, מס' 99.
- 9 מקיים חתימתו, ר' אליעזר בן אפרים – הלא הוא ר' אליעזר פירנא קורא לו "שארי החבר" ר' מנחם אליעזר בן) ר' שמשון". על ר' אליעזר ראה להלן, הערה 11.
- 10 הצעת-זיהוי דחוקה ראה: בית-אריה, כתבי-יד, עמ' 264. לדעת קליין מלמדת התיבה "במצפה" על ישיבתו של החכם הנזכר בנבי סמואל שליד ירושלים, אך סברה זו דחוקה. ראה: קליין, היישוב היהודי, עמ' 160–161. הרי נאמר כאן במפורש, שהוא יושב בירושלים. דומה, שיש לתקן את הנוסח ולגרוס "יעקב בן שמואל המצפה", כלומר, לראות בו עוד כינוי מן הכינויים שנתכנו בהם עולי אשכנז פליטי מאורעות "המוות השחור" (וראה לעיל, הערה 7).
- 11 קטע זה והבא אחריו "מקיימים", כלומר, מאשרים את חתימת החותמים על החרם הירושלמי. קיומים אילו נעשו בקהילות בדרך מארץ-ישראל לאשכנז. הדעת נותנת שהמקיים הראשון, המעיד על קרבתו לאחד מחותמי כתבי החרם, הוא ר' אליעזר פירנא, חכם אשכנזי שישב בפאמאגוסטה במחצית השנייה של המאה הי"ד ואשר שמשון בן שמואל, הנזכר לעיל, הערה 7, סעד על שולחנו בליל הסדר שנת קי"ט/1359. וראה: ריינר, בין אשכנז לירושלים, עמ' 51.
- 12 תרגומו: "... ועל זה אני את שמי רשמתי, ואף כי אין צורך בעדות זו, כי כדאי הם לסמוך עליהם ולא עלי, אלא כדי להפיק רצון מורינו ורבינו".
- 13 המעתיק אברהם בן יצחק הירושלמי הנזכר לעיל, בהערה מס' 5, העתיק בשנת קנ"ז (7/1396) את כתב-יד ספריית הוואטיקאן, Ebr 41, עבור "הבחור הנעים" ישראל בן אלחנן, ראה להלן, מס' 124.

שנת 1368 או 1378

ירושלים, מס' 102

כתר תורה וכתר שם טוב עולה במעלה הזיתים, איש אחד בשני כתרים, זה האיש ירא ה' ההולך בדרכיו כי ישרים, וזה שמו אשר יקראו הקורא בהרים, שם טוב בן הרב ר' עזריאל יעזרהו אליניו¹, כל ימיו גדל בין החכמים קרא ושנה והקהיל חכמה ותבונה צדק ומשפט ומישרים --- והוא בן שלשים כבן מאה ועשרים רך בשנים וטעם כזקנים --- כי מלפני הבלי תבל ותענוגות בני אדם הוא בורח, הפח בחורים, ותקצר נפשו בעמל ישראל בארץ אדום נטושים נפוצים ונפזרים, ויהיו עיניו ולבו זה ימים רבים ללכת אל ארץ נחלו אבותינו מימי קדם, ובחר עוד בירושלם עיר הקדש, ואם לעת כזאת אנו ואבלו פתחיה כל שעריה שוממין שתותיה מרוסקים --- ויהי כי רב הדרך וירחק ממנו המקום, ימלא חסרונו לבו לבית חללו, כי אין לו פת בסלו ואמתחת יעדו ותרמלו בוקה ומבוקה הכיס וריקה --- והיה מדי עברו למקום שאין מכירים, אולי יחסרון מתת מסת נדבת ידם, אם לא ימלא את ידו עדו וסהדו להגיד לאדם ישרו וכשרותו ---

נכתב ונחתם פה סרקסטה במחוז ארגון, חדש אדר ראשון הוא לשני אדרים שנת כי ח"ק לישראל הוא משפט לאלוהי העברים.²

מקור: כ"י לונדון, אוסף מונטיפיורי, 465 (שמור בספריית Jews' College), דף 4 ע"א-ע"ב – איגרת-המלצה ("איגרת רחמנות") לעולה מספרד לירושלים.

פירסום: ח' ביינארט, "אגרון עברי מספרד מן המאה הטי"ו", ספונות, ה (תשכ"א), עמ' צ-צא.

1 כלומר, "אלוהינו". קיצור שתכליתו למנוע כתיבה מלאה של המלה מחמת קדושתה.

machonEI@ybz.org.il

טלפון 02-5398822-3

2 "איגרת הרחמנות" נמסרה לשם-טוב בן עזריאל, שהתכוון לעלות לארץ-ישראל, בסאראגוזה, כנראה במוצאי-שבת, ראש-חודש אדר א' שנת קכ"ח / 22 בינואר 1368 או שנת קל"ח / 30 בינואר 1378. המהדיר, על-פי הסימנים המופיעים בכתב-היד על המלה "ח"ק", ייחס את האיגרת לשנת ק"ח / 1348, אלא ששנה זו לא היתה מעוברת. יש להניח אפוא, שפרט השנה מורכב מאותיות מתוך צמד המלים "כי חק", ולא מן האותיות "חק" לבדן. מבין שלוש האפשרויות הקיימות בצירוף שתי המלים ובהנחה שהאותיות ק"ח הן חלק מפרט השנה, היו שתי שנים מעוברות: קכ"ח / 1368 וקל"ח / 1378. אחת משתייהן היא אפוא השנה הנדונה.

שנת 1379

ירושלים, מס' 103

קודם הפסח בא הנה יהודי אחד מירושלים בשטר ארחת¹, ולפי דבריו זה כשתי שנים וד' חדשים יצא משם הולך מעיר אל עיר בצרפת ובאשכנז. וזה לי שנה שראיתיו בברצלונה כמלקט שבלים.² וזה ברוך נגרי"ש הביאו לפני --- כדי לקבל עדותו שהיה יודע באברהם פארח ושאלתינו בפניהם ובפני קצת מבני החבורה ואמר, כי הוא הכיר בירושלים יהודי אחד מלמד תינוקות, שהיה שמו אברהם פארח ונשא שם אשה, והיו לו בנים ממנה, והוא הכירו שם כמו ששה שנים ואחר (כך) מת מכאב לב. והוא היה שם כשמת, כי היה שכנו וסייע בקבורתו. והיה אדם בינוני, לא ארוך ולא גוף, ושערות זקנו התחילו להתלבן --- עוד שאלתינו: אתה יודע, או שמעת, מאי זה עיר היה קודם שבא לירושלים? אמר: לא, רק ששמעתי ממנו שהיה ממלכות קשטיליא, אבל לא ידעתי ולא שמעתי מאי זה עיר מקשטיליא. עוד שאלתינו: אתה יודע אם יש יהודי אחר בירושלם ששמו אברהם פארח זולתי זה שאתה מעיד עליו? אמר: אני מכיר מטי' שנים והנה, שבאתי לירושלם, כל היהודים הדרים ושדרו בה ששה פרסאות סביב לה,³ ולא היה שם אברהם פארח כי אם זה שהיה אומר שהיה ממלכות קשטיליא ומת שם. עד כאן עדותו ---

אחרי כן יום (אחד), בשוב השליח ובידו כתבך, חזרנו לחקור העד הראשון בפני הברורים וה(רב) ר' יוסף (נטריה) (חמנא) ואני, ונתקבל עדותו שנית בשטר, והעיד, שזה תשע שנים יצא הוא מארצו פורטוגאל ללכת לירושלם, ועבב בדרך שבעה חדשים. ובכך נשאר שיש שמנה שנים וארבע חדשים וחצי שהעד הנזכר נכנס לירושלם לדור שם ומצא, שהיה דר שם כבר אותו אברהם פארח שהוא מעיד עליו והיה מלמד תינוקות, ולא היה אז נשוי. ואחרי כן נשא שם אשה והוליד בנים ומת שם זה ארבעה שנים.⁴

מקור: שו"ת ר' יצחק בר ששת, קושטאנטינא ש"ז, סימן תקח.

ספרות: צימלס, ארץ-ישראל בספרות התשובות, עמ' 61-62; יערי, שלוחי ארץ-ישראל, עמ' 211; הקר, עליית יהודי ספרד (קתדרה), עמ' 5-6.

- 1 תעודת-המלצה לעובר-אורח עני, שנדד מעיר לעיר.
- 2 כלומר, מקבץ נדבות.
- 3 כ-30 ק"מ. אין בידנו ידיעה בדוקה על יישוב יהודי בסביבת ירושלים במרחק זה. ספק אם יש לראות בדברים שלפנינו ידיעה על יהודים שחיו באיזור ירושלים. ייתכן, כי הדבר נאמר רק לתפארת המליצה.
- 4 התשובה עוסקת בגביית עדות על עגונה, שבעלה - אברהם פארח - עזב אותה. העד מעיד על מאן-דהוא אברהם פארח שהכיר בירושלים, אלא שמתברר, שאינו בעלה של העגונה. בהמשך התשובה מספר הריב"ש, כי בשנת קל"ב / 1372 עוד שילם הבעל מס בעירו, כנראה סאראגוזה, עירו של הריב"ש. כלומר, הנייל עזב את ביתו בשנת קל"ג / 1373, ומאז חלפו שש שנים וחצי, כלומר, התשובה נכתבה בשנת 1379. העד התיישב בירושלים בכסליו קל"א, שמונה שנים וארבעה חודשים לפני פסח קל"ט, ועזב את העיר בכסליו קל"ז.

שנת 1380

ירושלים, מס' 104

(יוסף בן) ר' [אליעזר¹ זמן הוריד והערה.

2 [... פ̄ ...] רְבו דְרוּשָׁה לְהִי² חֶלְק[וֹ] בְּגַן יוֹצְרוֹ בְרוּרָה

7 --- אכן אודיעך קצת

[מעשי]נו אחת מני אלף בקצרה [...] דע אחי כי כל השנה

[הז]את לא חסרו מביתנו חליים רעים ורוח נשברה, עד כי

10 לפעמים היינו שוכבים שלשתנו, ולפעמים השנים, ולפעמים

[הא]חד, [להי]ות עשית התמיד בחליים דולקת תדירה. סוף

machonEI@ybz.org.il

טלפון 02-5398822-3

- [דבר], עד אשר באו ימי הרעה והגיעו ימים אשר אומר אין בהם חפץ כי נפשי מרה. כי נפלה עטרת נפשי,³ רכבי ופרשי, קרן ישישי, משיב נפשי, בעת מולד ראש חדש כסליו, 15 [...] אוי לי על שברי נחלה מכתתי אל, [... אך] זאת נחמתי בעניי שנפטר בעיר [הקד]ש ונקבר [בעמק יה]ושפט מכוון כנגד העזרה⁴ ---
- 20 --- ולבי⁵ הומה כנהמת ים מיום הפלג"יה ו[עצמי] מני חורב חרה. ולא [...] רק אל הלחם אשר אכלנוהו יחד, והמטה אשר היינו [מונ]חים שוכבים אוהבי לנום בצל קורה. ולימודנו יחד [בשבת]נו מימים ימימה חיבה הדורה. ואומר בלבי: לכו 25 [ונל]כה הג"לגל חוזר חלילה כאשר בתחלה ונחדש שם המלא"כה [באורח] ישרה. כי הנה חוזרת לאכסניא שלה התורה. ולנו [נאה] לחזור ליושנה העטרה. והיתה אהבתנו כבראשונה [רצו]פה בחיבה יתירה. ואם תצוה דבר עלינו, מערכת דבריק לא תשתנה, אבל תתקיים הגזירה. ובחסדך 30 [נא תפ]קידני בשלום, איש האלהים, אדוננו מאור עינינו, נגידנו, [השר] ר' עמרם,⁶ שיאריך ימים למרבה המשרה ---⁷ ---
- 36 --- וכלל ופרט שלום כל הקהלה המהוללה והיקרה --- ---
- 40 ודע, שכתב לי ר' דוד הספרדי, כי הפקיד בידך ט"ו לטרין פשתים לשלוח לאמי, האל ירפא שברה. וה' כספים לשמן לבית שמואל הנביא, זכותו יהיה עלינו סתרה. תהי חסדך לשלחם עם כתבך ביד כלעומת שבא במהרה. וצור ישראל יצילך מצעקה וצוקה ומסופה ומסערה. ויקיים בך 45 זה המקרא. ואברהם⁸ היו יהיה וגוי כנפשך המאירה. [וכנפ]שי הקצרה אני השוכן בהר ציון כחורב בציון סלע [מדבר]ה החותם פרשת וגם הקימותי את בריתי אתם [וגי] שנת ופרשת "ולקחתי אתכם לי לעם"⁹ והייתי לכם [לאלהים] וידעתם כי אני יי' אלהיכם המוציא אתכם מתחת 50 [סבלות] מצרים¹⁰ נאם המר אשר הן אני נשארתי לבדי. יוסף [בן] ר' אליעזר ז[כרונו] ל[חיי]ה [העולם] ה[בא] הספרדי, ור' אברהם אל טרן [...]שי¹¹
- יגיד לכבודך הזדון
שנעשה לי. תהי חסדך
[...] בדין עם אדוננו הנגיד בעבור אהבתי. ושלום.

פורסם: אסף, מקורות ומחקרים, עמ' 192–194.

ספרות: אשתור, היהודים במצרים ובסוריה, ב, עמ' 21–22 והערה 1 בעמ' 26; ד' תמר, "תשובה חדשה של ר' יוסף קולון בענין ארץ-ישראל", ציון, יח (תשי"ג), עמ' 180, הערה 35; בית-אריה, כתבי-יד, עמ' 258, הערה 46.

- 1 לפנינו מכתב ששלח ר' יוסף בן אליעזר הספרדי מירושלים לאדם בקאהיר ששמו אברהם. הכותב הוא ר' יוסף טוב-עלם הספרדי, מחבר ס' צפנת פענח, שהעיד על עצמו, כי ישב שנים רבות בירושלים (וראה להלן, מס' 111). על פרק-הזמן ששהה המחבר בירושלים מלמדות שתי תעודות מירושלים: זו שלפנינו וקולופון משנת 1388. בשנת קל"ו / 1376 היה ר' יוסף בן אליעזר בקניאה שבכרתים, כנראה בדרכו לירושלים, והעתיק שם חיבור שהועתק שנית, לרבות הקולופון, בכ"י 232 בקטלוג נויבאוואר. את ישיבת בירושלים הפסיק במשך פרק-זמן בלתי-ידוע "בעבור קורות הזמן" ועבר לדמשק. בהיותו שם ביקש ממנו ר' דויד הנגיד, נין הרמב"ם, לכתוב את ספרו על פירוש אבן-עזרא לתורה, הלוא הוא ס' צפנת פענח; וראה שם, חלק א, עמ' 7-8 (והשווה להלן, מס' 112). שהותו בדמשק – שלא ארכה, כנראה, זמן רב – חלה בסמוך למכתב שלפנינו, כלומר, שנת 1380 או זמן קצר אחריה, שכן במכתב נזכרת פגישה עם ר' עמרם הנגיד, והלה שהה בדמשק סמוך לשנת 1380. וראה: אסף, מקורות ומחקרים, עמ' 190. ספקותיו של בית-אריה אין בהם כדי לערער את זיהוי הכותב עם ר' יוסף טוב-עלם, הן בגלל פרק-הזמן הארוך שחלף בין שתי הכתיבות שבהן הוא דן הן בגלל אופייה הקורסיבי של כתיבת האיגרת ואופייה הקאליגרפי של העתקת החיבור השלם. כלומר, "ספרדי" בראשי-תיבות.
- 2 התיאור מתייחס, כנראה, למות אביו בירושלים בראש-חודש כסליו שנת ק"ם. השלושה המתוארים במכתב הם המחבר, אביו ואמו.
- 3 הכוונה לבית-הקברות של יהודי ירושלים לאחר תקופת הצלבנים. והשווה דבריו של בעל "אלה המסעות" (לעיל, מס' 69) ודבריו של ר' עובדיה מברטנורה (להלן, מס' 273).
- 4 עתה פונה הכותב לנמען ומזכיר לו את "יום הפלגה" – כלומר, יום פרידתם – את קשריהם ההדוקים בעבר ואת לימודם בצוואת, והוא מציע לו לחדש את קשריהם וללמוד תורה יחדיו: "לכו [ונלכ]ה גי'לגל חוזר חלילה", כלומר, הוא קורא לנמען לבוא ולשבת בירושלים (וראה להלן, מס' 110, הערה 2).
- 5 על ר' עמרם הנגיד ראה: אשתור, היהודים במצרים ובסוריה, ב, עמ' 21–24; וראה עתה בעיקר: הקר, ר' אליה לה-מאסה, עמ' 251–252 (וראה גם להלן, מס' 155, הערה 1).
- 6 כאן דורש הכותב בשלומם של נכבדים בקאהיר. פירוט שמותיהם מלמד אולי, כי בדרכו לארץ-ישראל עבר שם.
- 7 מכאן, ששמו של הנמען הוא אברהם.
- 8 כלומר, שנת ק"ם. המכתב נכתב בשבוע פרשת "וארא" שחל בשנת ק"ם / 1380, ובין יום א', כ"ב טבת / 22 ביאנואר ליום ו', כ"ז טבת / 27 ביאנואר, כחודש לאחר מותו של אבי הכותב.
- 9 שמות ו: ז. רמז ליציאתו המקווה של הנמען ממצרים.
- 10 מביא המכתב.

ירושלים, מס' 105

שנת 1383

זה המאירת עינים כשמו כן הוא, של הקטן ר' אברהם (בן) ר' יהודה (ספיה) (טב) אלמקרוץ, נכתב ונשלם בירושלים ת(יבנה) ו(תכונן) ב(מהרה) ב(ימינו) בפרשת "הנני נותן לו את בריתי שלום"¹, בשנת "כי עת לחננה כי בא מועד"², ושלוש.

מקור: כ"י מינכן, ספריית המדינה של באוואריה, Cod. heb. 325, דף 95 ע"ב – קטע מקולופון של ס' מאירת עינים מאת ר' יצחק בן שמואל דמן עכו.

פורסם: בית-אריה, כתבי-יד, עמ' 256.

1 במדבר כה: יב, היא פרשת "פנחס". העתקת כתב-היד הושלמה אפוא בשבוע שהחל ביום א', י"ג בתמוז / 14 ביוני 1383 ונסתיים בשבת, י"ז בתמוז / 20 ביוני 1383.

2 תהילים קב: יד. "לחננה" = קמ"ג / 1383. וראה גם המדור "חיי תרבות ודת", תעודה משנת 1383, ושם ספרות והערות.

ירושלים, מס' 106

שנת 1385

נשלם ספר יורה דעה: שבח לאל אשר לו העוז והישועה: בחדש תשרי ב"ב ימים בו שנת ק"ם קרא לפרט היצירה בירושלים תבנה ותכונן במהרה בימינו --¹

מקור: כ"י ספריית הוואטיקאן, Ebr. 153, דף 156 ע"א – קטע מקולופון של טור יורה דעה לר' יעקב בן אשר והלכות ארץ-ישראל המיוחסות לו.

machonEI@ybz.org.il

טלפון 02-5398822-3

פורסם: בית-אריה, כתבי-יד, עמ' 257.

1 כתב-היד כתוב בכתביה ספרדית על-גבי נייר מזרחי; שם המעתיק חסר מן הקולופון. הקולופון במלואו ראה המדור "חיי תרבות ודת", תעודה משנת 1385.

ירושלים, מס' 107

שנת 7/1386

כתבתי זה הספר הנותן אמרי שפר לי לעצמי בירושלים עיר (הקודש) תבנה ותכונן (במהרה) בימינו) שנת קמ"ז (לפרט) ק(טן) --- חזק הכותב ואמץ הקורא. אני הכותבו שמואל בן (הנכבד) רבי אברהם ז(כרוננו) ל(חיי) ה(עולם) ה(בא).¹

מקור: כ"י פאריס, הספרייה הלאומית, heb. 800, דף 43 ע"ב – קולופון של קובץ חיבורים קצרים בקבלה.

פורסם: אוצר כתבי-יד עבריים, א: 58; בית-אריה, כתבי-יד, עמ' 257.

1 כתב-היד כתוב בכתביה אשכנזית רוטה על-גבי נייר מזרחי. הקולופון במלואו ראה המדור "חיי תרבות ודת", תעודה משנת 7/1386; ושם הערות.

ירושלים, מס' 108

שנת 1388

נשלם זה ספר הברית בכ"ג יום לחדש אדר בשנת ה' אלפים ומאה ושמונה וארבעים שנה ליצירה.¹ וכתבתי אותו אני משה ברי יעקב ס(פיה) ט(ב) בירושלם עיר הקדש תבנה ותכונן במהרה בימינו לכבוד ה(רב) ה(נכבד) כ(בוד) ר' יעקב בן (הנכבד) כ(בוד) ר' שמואל ז(כר) צ(דיק) ו(קדוש) ל(ברכה), ושלום.²

מקור: כ"י קיימברג', ספריית האוניברסיטה, Add. 3112, דף 94 ע"ב – קטע מקולופון של ס' מסורת סייג לתורה מאת מאיר הלוי אבולעפיה.

פורסם: בית-אריה, כתבי-יד, עמ' 259.

1 יום ג, 3 במארס 1328.

2 כתב-היד כתוב בכתביה ספרדית על-גבי נייר מזרחי, אך ראה דבריו של בית-אריה, וראה להלן, מס' 125 והערה 2 שם. הקולופון במלואו ראה המדור "חיי תרבות ודת", תעודה משנת 1388; ושם ספרות והערות.

ירושלים, מס' 109

שנת 1388

אני, יצחק בן (הנ) ר' יוסף הסופר ממלכות פורטוגל ממדינת אַבּוּרָה, כתבתי זה הספר והתחלתי אותו בירושלם עיר הקדש תבנה ותכונן במהרה בימינו וסיימתי אותו בצפת יום ראשון שבעה ימים מראש חדש טבת שנת חמשת אלפים ומאה וארבעים ותשעה לבריאת עולם ---¹

מקור: כ"י מאנטובה, הקהילה היהודית, 32 – קטע מקולופון של פירוש התורה מאת יעקב בן אשר.

פורסם: בית-אריה, כתבי-יד, עמ' 260.

1 הקולופון במלואו ראה המדור "חיי תרבות ודת", תעודה משנת 1388 (ושם ספרות והערות).

ירושלים, מס' 110

שנת 1388

נשלם חשן המשפט.¹ ונכתב תחלתו על יד אברהם הלוי² (נטריה) ר(חמנא) ו(פרקיה), וסופו על יד יוסף בן (הנ) ר' אליעזר הספרדי (על) מ(שכבו) י(בוא) ש(לום) י(נוח), והשלמתו היתה ביום ששי כ"א ימים לחדש שבט שנת ה'קמ"ח³ לא תכלה בירושלם יכוננה עליון.

מקור: כ"י ניו-יורק, ספריית בית-המדרש לרבנים, Rab. 118, ENA 1413, דף 226 ע"א.

פורסם: בית-אריה, כתבי-יד, עמ' 258.

- 1 קולופון כתב-יד של טור חושן משפט, שהועתק על-ידי שני מעתיקים: ר' אברהם הלוי ור' יוסף בן אליעזר טוב-עלם הספרדי, מחבר ס' צפנת פענח (וראה עליו לעיל, מס' 104, הערה 1).
- 2 במכתב משנת ק"ם / 1380 קורא ר' יוסף הספרדי לידידו אברהם לבוא אליו לירושלים (וראה שם הערה 5). שמא המדובר שם בר' אברהם הנזכר כאן?
- 3 31 ביאנואר 1388. משנת קמ"ח שרד גם מכתב אל ר' יוסף הספרדי בירושלים מאת אחיו משה בדמשק. במכתב זה, שנכתב בסוף כסליו קמ"ח / שלהי נובמבר 1387, שרדו פרטים חשובים על ר' יוסף וקשריו. ראה: א' מרכס, "מן הגניזה", ספר היובל של "הדואר", ניו-יורק תרפ"ז, עמ' קפז-קפת.